

**BO'LAJAK HARBIYLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT
KOMPETENSIYASINI INGLIZ TILI O'QITISH ORQALI
RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI**

Jamoat xavfsizligi universiteti

“Tillarni o‘rganish” kafedrası

*o‘qituvchisi **Sh.I.Musayeva***

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda harbiy ta'lim muassasalarida kursantlarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyani chet tili o'qitish orqali rivojlantirishda xorij tajribasi hamda milliy harbiy ta'limimizdagi o'ziga xos muommolari va ularni bartaraf etish yo'llari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ikkinchi tilni o'zlashtirish, til bilimi, til mutaxassisleri, madaniyat va til, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi, til markazlari, xalqaro dasturlar, xorijiy tillarni o'rganish, harbiy ta'lim, harbiy terminlar.

Bugungi kunda harbiylar hozirgi xavfsizlikka qarshi kurashish uchun zarur bo'lgan harbiy qobiliyatlardan tashqari, xorijiy til malakasi bilan bir qatorda madaniy bilimlarga ega bo'lishi kerak. Chet tillari va madaniy ongni "tanqidiy qobiliyat" deb hisoblash mumkin. Xorijiy tilni o'rganish bo'yicha mashg'ulotlar vaqt, inson va moliyaviy resurslarni o'z ichiga olgan murakkab jarayondir. Bugungi globallashuv jarayonida har bir armiyaga chet tillarida erkin so'zlashadigan va yoza oladigan, og'zaki nutqni yoki yozma matnni, tilning so'zma-so'z va majoziy shakllarini tushuna oladigan savodli harbiylar kerak. NATOning asosiy tilida gaplasha olmaslik, xalqaro vazifalarda qatnashadigan har qanday harbiy uchun haqiqiy to'siqdir. Ushbu tadqiqot o'z yurtimizda va chet elda tillarni o'qitishning ba'zi ustuvor yo'nalishlarini taqdim etadigan nazariy yondashuvdir.

Ikkinchi tilni o'rganish murakkab jarayon bo'lib, kursantlarning til bilimini egallash qobiliyatlari turlicha. Kundalik hayotda til atrofimizdagi odamlarga o'z his-tuyg'ularimizni, fikrlarimizni, savollarimizni yetkazishga yordam beradi, ammo

harbiylar chet til va madaniy bilimlarga ega bo'lsa, bu ittifoqdosh mamlakatlarni qo'llab-quvvatlashda, mintaqaviy barqarorlikni saqlashda va ko'p millatli vazifalar, ya'ni gumanitar yordam, millat qurilishi, barqarorlik va xavfsizlik operatsiyalarini amalga oshirishda muhimdir.

Til va madaniyat har qanday ko'p madaniyatli muhitda ittifoqdosh sheriklar bilan samarali ishlashda va hamkorlik qilishda muhim vositadir. Nafaqat rahbarlar, balki doimiy kuchlar ham madaniyat va chet tilini bilishi, ko'nikma va kasbiy mahoratga ega bo'lishi kerak. Chet tili va madaniy bilimga ega bo'lish, boshqa odamlarga nisbatan ko'proq ijobiy munosabat va kamroq noto'g'ri fikrlarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

1. Chet tilini o'rganish - bu til o'zlashtirishdan ko'proq narsa; u aloqa ko'nikmalarini rivojlantirish, tinglab-tushunishni oshirish, o'qish yoki yozish qobiliyatini rivojlantirish, muammolarni hal qilish, mavhum tushunchalar bilan ishlash yoki o'z madaniyatini chuqurroq tushunish, shu bilan bir qatorda insonni yanada moslashuvchan va bag'rikeng bo'lishini anglatadi. Qisqa qilib qytganda, bu insonni o'z kuchlariga ishonish va yetakchilik qilishga undashi mumkin.

Til mutaxassislari doimiy, barqaror shaxsiy yoki biznes aloqalarini o'rnatishning ilk bosqichidayoq har xil odamlar bilan o'z ona tillarida to'g'ridan-to'g'ri muloqot qila oladilar, ammo harbiy xizmat haqida gap ketganda ular quruqlik, dengiz yoki havo kuchlari bo'lishi mumkin, harbiy vazifalar paytida nafaqat inson uchun, balki hamma uchun to'g'ridan-to'g'ri bo'ysunadigan hayot yoki o'lim masalasiga borib taqaladi.

Chet tilini o'rganish nafaqat grammatika va so'z boyligini o'rganish emas, balki u boshqa madaniyatlarni tushunish uchun yetarlicha madaniy ma'lumotlarga ega bo'lish, mos ravishda aloqa qilish uchun iboralarni o'rganish va ulardan foydalanishdir. "Til mutaxassislari"[1] atamasini chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, bu chet tilini bilish qobiliyatiga ega bo'lgan va o'zlarining asosiy funksiyalarini bajarishni talab qiladigan xodimlarni anglatadi.

Ilmiy izlanishlar natijasiga ko'ra, chet tillari kompetensiyasi harbiylar uchun kerakligini birinchi bo'lib amerikaliklar ta'kidlab ot'ganlar. Ularning fikriga ko'ra,

"xorijiy tillarni bilish va madaniy bilimlar hozirgi harbiy atrof-muhit muammolariga qarshi turish uchun bugungi kun harbiylariga zarur bo'lgan qobiliyatdir"[2], chunki ular madaniy ong va tilga tayyorgarlikni rivojlantirish zarurat va turtki ekanligini tushinib yetishgan.

2. So'nggi yillarda Amerika Mudofaa vazirligi chet tilini bilish malakalari va mintaqaviy tajribani "tanqidiy jangovar qobiliyatlar" sifatida aniq belgilab qo'ydi, ya'ni "qurolli kuchlarning mahalliy aholi, davlat amaldorlari va ittifoqdosh sheriklarini tushunish va samarali aloqa qilish uchun zarur qobiliyatga ega bo'lishini ta'minlash maqsadida" bu kelajakdagi operatsiyalarga qo'shilishi kerakligi alohida ta'kidlab o'tildi. [3]

Bundan tashqari chet tili va madaniy ongni oshirish qobiliyati Amerika Mudofaa Vazirligining 25ta eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Harbiy harakatlarning qo'shma konsepsiyasining ustuvorligi sifatida kuchlarni xalqaro harbiy xizmatga tayyorlashga chaqiradi, shunda "ilg'or mamlakatlarda ishlashga qodir bo'lgan til biladigan va madaniyatli kadrlar jamg'armasi" nafaqat maxsus operatsiya kuchlari, balki qo'shma kuch tarkibida bo'lishi kerak. [4]

Shunday qilib, Kaliforniya shtati Monterey shahridagi Mudofaa Tillari Institutining Chet Tili Markazi (DLIFLC-Defence language institute foreign language centre) - bu "Mudofaa Vazirligining madaniy asosda chet tillarni o'qitish va o'rgatish bo'yicha boshlang'ich maktabi bo'lib, u barcha darajadagi kursantlar uchun moslashtirilgan darslar, mobil mashg'ulot guruhleri va on-layn materiallar bilan ta'minlangan. Institut o'z dasturini 1941-yil San-Fransisko Prezidosida, Pearl-Harbordan olti hafta oldin boshlagan, institutda harbiy xizmatning barcha to'rtta filiali va shaxsan ularning homiy agentliklar tomonidan tanlangan shaxslar qatnashadi".[5]

3. Birlashgan Qirollik Mudofaa vazirligining Mudofaa akademiyasida joylashgan Til va madaniyat markazi, Shrivenxam "Buyuk Britaniya Qurolli Kuchlari xodimlariga chet tillarini o'rgatish va xorijiy mudofaa kuchlari hamda mudofaa xizmatchilariga ingliz tili mashg'ulotlarini o'tkazish uchun javobgardir. Harbiy harakatlar va harbiy mudofaaning xalqaro strategiyasiga, shuningdek, "til

ko'nikmasining 4 turi, ya'ni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozishni o'rganish bo'yicha NATO standartlariga o'rgatish" ga hissa qo'shishdan iborat. [6]

Til bo'yicha sertifikatlash: tuzilishi va hujjatlar E 0356 "Til talablari" ning maqsadi Ruminiyaning Shimoliy Atlantika Ittifoqi orqali bo'lib, u NATO boshchiligidagi tadbirlarda qatnashgan harbiy xizmatchilar ingliz tilini juda yaxshi bilish darajasiga ega bo'lishadi; sertifikatlashtirish STANAG 6001- "Til bilimi darajalari"ni standartlashtirish to'g'risidagi dastur qoidalariga muvofiq amalga oshiriladi. Natijada, Mudofaa vazirligining 2008-yil fevraldagi qarori bilan Milliy Mudofaa Vazirligining lingvistik kompetensiya darajasini baholashga ega bo'lgan yagona mas'uliyatli tuzilma sifatida Milliy Harbiy Chet Tillar Test Markazi tashkil etildi. NATO tomonidan tasdiqlangan standartlarga muvofiq standartlashtirilgan lingvistik profilni (PLS) yaratish uchun xodimlarning lingvistik kompetensiyasini baholash vazifasi yuklatildi. Markaz SHAPE / NATOning 2004 va 2006-yillarda berilgan "Til va kasbiy mahoratni ta'minlashga oid siyosiy bayonot" va "Til testlari" ga muvofiq tashkil etilgan. Markazning faoliyati NATOning vakolatli tuzilmalari tomonidan nazorat qilinadi, va Markaz tomonidan berilgan til bilimi sertifikatlari 4 yil muddatga amal qiladi hamda Milliy Mudofaa vazirligi va NATO Alliance qo'mondonliklarida ham tan olingan. NATO ning "Til bilimi darajalari" (STANAG 6001)ni standartlashtirish shartnomasi NATO ga a'zo davlatlarning xalqaro ommaviy axborot vositalarining ajratilgan talablariga javob berish uchun yagona mezonlarga tayanib, yagona tizimda olib boriladigan xorijiy til bilimlarini baholashni ta'minlaydi. [7]

3.1.Standartlashtirilgan lingvistik kelishuvlar. STANAG 6001 ma'lumotlariga ko'ra agar biz "til qobiliyatini ... endi jang maydoni va butun idoraviy missiyalarda juda muhim operatsion qobiliyatlar sifatida qaraydigan bo'lsak, til o'rganishni muvofiqlashtirish uchun xalqaro markaz, ya'ni NATO a'zolari va hamkorlarining malaka darajasini baholashni birlashtirish zarurligini tushunishimiz kerak".

Bularning barchasi 1966-yilda, Xalqaro tillarni muvofiqlashtirish byurosi (BILC- Bureau for International Language Coordination), NATOning tillarni o'rganish va sinov masalalari bo'yicha maslahat va baholash idorasi sifatida tashkil etilganida

boshlandi. BILC STANAG 6001 dasturining yagona saqlovchisi hisoblanadi va uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: STANAG 6001 til bilish darajasini qo'llab-quvvatlash va til deskriptorlari hamda baholash mezonlarini umumiy tushunish orqali erishilgan standartlashtirishgan individual tillarni o'qitishni takomillashtirishdan iborat. 2011-yil noyabr oyida bo'lib o'tgan hamkorlik aloqalari to'g'risidagi Norfolk memorandumida bu haqda ma'lum qiladi.[9] NATO BILC tomonidan 1973-yildan 1975-yilgacha ishlab chiqilgan standartlarni qabul qildi, ammo izchil spetsifikatsiyalar yo'qligi STANAGning baholash maqsadlarida foydaliligini chekladi.

1976-yilda STANAG 6001 dasturining birinchi nashri muvaffaqiyatli bo'lmadi, chunki tavsiflarning aniqligi bir necha bor talqin qilinishiga imkon berdi. Shuning uchun 1999-yilda BILC Sinov va Baholash bo'yicha ishchi guruhini tuzdi va uning maqsadi asl STANAG 6001 deskriptor(tavsiflovchi)larini ishlab chiqish va izohlash edi va 2000-yilda ishchi guruh "Tushuntirish, talqin qilish va ishlab chiqish hujjati" ni ishlab chiqdilar va BILC ning til bo'yicha o'quv seminarida sinovdan o'tkazildi. STANAG 6001 dasturini tayyorlash uchun uch yil kerak bo'ldi, 2-nashr 2002-yilda NATO standartlashtirish agentligi tomonidan tasdiqlangandan keyin chiqarilgan. Keyingi yillarda ishchi guruhi jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirdi va keng qamrovli tadqiqotlar va ishlardan so'ng, sinov 2009-yil may oyida boshlandi, shundan so'ng 11 mamlakatda 200 ta Benchmark maslahat sinovlari (BAT- Benchmark Advisory Tests) o'tkazildi. Ushbu testlar milliy test dasturlari bo'yicha STANAG 6001 dasturini izchil izohlash uchun zarur edi. Aynan o'sha yili 3-nashrda katta o'zgarish yuz berdi, shunday qilib darajalar tavsiflarining mazmunini quyidagicha aks ettirildi:

Level 0 = No proficiency	0 daraja = Hech qanday malaka yo'q
Level 1 = Elementary Survival	1-bosqich = Boshlang'ich ta'lim
Level 2 = Fair Functional	2-bosqich = Adolatli funktsional
Level 3 = Good Professional	3-bosqich = Yaxshi professional
Level 4 = Very Good Expert	4-bosqich = Juda yaxshi mutaxassis
Level 5 = Excellent Highly-articulate native	5-chi daraja = A'lo darajada aniq gapiradigan

O'sha yilgi nashr tilni bilishni "o'rganilmagan, umumiy til bilan muloqot qilish qobiliyati" deb ta'riflagan va "ortiqcha(plyus) darajalar" deskriptorlarini qo'shib qo'ygan: "Plyus daraja ikki asosiy daraja o'rtasidagi yarmidan ko'p bo'lishi tushuniladi va u asosiy darajadan sezilarli darajada oshadi, lekin keyingi yuqori bazaviy daraja uchun barcha mezonlarga to'liq yoki izchil javob bermaydi, 2010-yil 4-nashri esa: "O'qitish, baholash, ro'yxatga olish yoki hisobot berish uchun asosiy darajaga plyus daraja qo'shilishi mumkin deb hisoblandi."

2014-yilda format va kirish sahifalari o'zgartirilgan, ammo standartlar o'zgartirilmagan holda 5-nashr chop etildi. 2017-yilda Avstriya poytaxti Vena shahrida har yili bo'lib o'tadigan konferensiyada BILC ikkita iltimosni oldi: NATO harbiy tillarini sertifikatlash imkoniyatlarini fuqarolik nuqtai nazaridan o'rganish va aksincha, til ta'limi harbiy tayyorgarlik va mashg'ulotlarga yanada samarali qo'shilishi mumkinligi to'g'risida qaror qabul qilish. [10] Bugungi kunda BILC NATOning 23 ta va 10 ta hamkor mamlakatlarning faol a'zolariga ega.

3.2. Umum Yevropa tillari uchun murojaat doirasida Yevropa ittifoqi Tillar Kengashi o'qitish va baholash bo'yicha Umum e'tirof etilgan xalqaro me'yorlarni (CEFR) ishlab chiqdi. Hujjat o'quvchilar turli xil tillarda va vaziyatlarda gaplasha olishlari uchun chet tillarida til kompetensiyalarini rivojlantirish muhimligiga ishora qiladi.

Tillar uchun Umum Yevropa ma'lumotnomasi: o'rganish, o'qitish, baholash (CEFR) bu "Yevropa va boshqa mamlakatlarda xorijiy tillarni o'rganuvchilarning yutuqlari" ni tavsiflashda qo'llaniladigan uslubiy qo'llanma. U "til dasturlari va o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'quv va o'quv materiallari dizayni, shuningdek chet tilini bilish uchun oshkora, izchil va har tomonlama asosni ta'minlash uchun" mo'ljallangan edi. U Yevropada, shuningdek boshqa qit'alarda 40 tilda mavjud. [11]

U bilim, ko'nikma va kommunikativ kompetentsiyalardagi umumiy kompetentsiyalarni ajratadi. CEFR til bilish faoliyatining to'rt turini ajratadi: qabul qilish (tinglash va o'qish), ishlab chiqarish (og'zaki va yozma), o'zaro ta'sir (og'zaki va yozma) va vositachilik (tarjima va talqin qilish). CEFR o'quvchilarni "oltita darajaga bo'lish mumkin bo'lgan uchta keng bo'linish" ga ajratadi; har bir daraja

uchun, o'quvchi o'qish, tinglash, gapirish va yozishda nimalarga qodir bo'lishi kerakligi tasvirlangan. Til foydalanuvchisi ushbu sohalarning har birida har xil malakalarni rivojlantirishi mumkin va ularni tavsiflash uchun CEFR oltita umumiy havolalar darajalarining to'plamini taqdim etdi. [12].

Level A: A1 = Breakthrough or beginner A2 = Waystage or elementary	A daraja: A1 = Boshlang'ich muvaffaqiyat yoki boshlang'ich A2 = boshlang'ich yo'l yoki boshlang'ich
Level B: B1= Threshold or intermediate B2 = Vantage or upper intermediate	B darajasi: B1 = chegara yoki oraliq B2 = ustunlik yoki yuqori oraliq
Level C: C1 = Effective operational proficiency or advanced C2 = Mastery or proficiency	C darajasi: C1 = Samarali tezkor mahorat yoki ilg'or C2 = Malaka yoki mahorat

O'quvchilar og'zaki nutq ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak (bilim va tajribalarni taqdim eta olish, munozaralarda qatnashish, badiiy matnlarni taqdim etish / sharhlash, turli mavzularda suhbatlashish), o'qish qobiliyatlari (yozma matnlarning mazmunini tushunish va barcha janrlardan kelib chiqqan holda adabiyotda aks ettirish, matn shakllarining keng spektrini tushunish va tahlil qilish, ma'lumot to'plash, matnlarni tuzish va taqdim etish uchun matnlarni tayyorlash uchun vositalar yaratish. [13]

4. Xulosa. Harbiylar mojaralarda, insonparvarlik yordamlarida yoki harbiy harakatlar kursini, til va madaniyat masalalarini hal etishda shart-sharoitlar yaratish uchun yuzma-yuz muzokaralarda qatnashishidan qat'i nazar tayyor bo'lishlari kerak. Chet tilini o'rganish "ko'p madaniyatli, o'zaro bog'liq dunyoda mas'uliyatli hayot kechirish bilan bog'liq bilim, munosabat va ko'nikmalarni targ'ib qiladi" [14].

Bizning kursantlarimiz nafaqat professionallar, balki ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli dunyo fuqarolari ham bo'lishlari kerak, shuning uchun ular chet tilini asosiy kompetensiya sifatida o'rganishlari, ulardan til bilimi, ko'nikmalari va munosabatlarini o'zlashtirishlarini talab qiladi. Bizning kursantlarimiz xalqaro missiyalarda ishtirok eta boshlaganlarida ingliz tili jamoada, hamkorlikda ishlashda muhim va aniq, yuqori darajadagi unvondagi harbiylarning vazifalarini muvaffaqiyatli

bajarilishi uchun zarur bo'lgan buyruqlarni bajarishda, qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Ingliz tili o'qituvchisi sifatida biz qat'iy va jozibali o'quv dasturini taklif qilib, bitiruvchilarimizning lingvistik qobiliyatini oshirishga harakat qilishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] <http://www.jcs.mil/Library/CJCS-Instructions/> Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction, Language and Regional Expertise Planning (CJCSI), 2008.
- [2] Building Language Skills and Cultural Competencies in the Military: DOD's Challenge in Today's Educational Environment, U.S. House of Representatives, Committee on Armed Services, Subcommittee on Oversight & Investigations, Washington, DC, Approved for public release.
- [3] <http://www.jcs.mil/Library/CJCS-Instructions/Chairman> of the Joint Chiefs of Staff Instruction, Language and Regional Expertise Planning (CJCSI), 2008.
- [4] Department of Defense The Irregular Warfare Joint Operating Concept, 11 September 2007.
- [5] <http://www.dliflc.edu/>, retrieved in 25.02.2018.
- [6] <https://www.da.mod.uk/colleges-and-schools/defence-centre-for-languages-and-culture/english-language-wing>, retrieved in 27.02.2018.
- [7] <https://dmru.mapn.ro>, retrieved in 15.02.2018.
- [8] <http://culture.af.mil/nce/PDF/mission/ncemission02.pdf>: Department of Defense Summit: June 2007, DoD Regional and Cultural Capabilities, The Way Ahead.
- [9] <https://www.natobilc.org/en/products/policy-documents-bilc-documents/>, retrieved in 20.02.2018.
- [10] <https://www.natobilc.org/en/> retrieved in 20.02.2018.
- [11] <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/>, retrieved in 25.02.2018.
- [13] AASE Laila, Matching skills with needs, Aims in the Teaching/Learning of Intergovernmental Conference Languages of Schooling: towards a Framework for Europe, Strasbourg 16-18 October 2006.

- [14] Fisher, S. and Hicks D., World Studies 8-13. New York: Oliver & Boyd, p 8, 1985.
- [15] Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI. *Ustozlar uchun*, 28(2), 98-103.
- [16] Musayeva, S. I. (2023). PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF CADETS'INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE THROUGH ENGLISH LANGUAGE TEACHING. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS*, 2(22), 46-50.